

Иван Стаменов/Ivan Stamenov

СРЕДНОВЕКОВНАТА АДМИНИСТРАТИВНА ОБЛАСТ КИЕВО, НЕЙНОТО ЦЕНТРАЛНО СЕЛИЩЕ И КРЕПОСТТА „БОЖЕНИШКИ УРВИЧ”

The Medieval Administrative District Kiev, Its Central Settlement and Bozhenishki Urvich Fortress

In this paper the problem which was the administrative district governed by sebastos Ognyan is discussed. Ognyan's name is mentioned in the inscription from Bozhenishki Urvich Fortress. The author of the paper expresses the opinion that it is an administrative district called "Kievo" which comes into question. It coincides with the territories of the today's municipalities of Botevgrad, Pravets, Etropole, Yablanitsa and partially with the territory of Teteven municipality. According to the author the name "Kievo" originated in Roman times (1st–4th centuries AD) and is related to the name of the today's village of Skravena. On the basis of local legends it is assumed that a revolt against the Ottoman invaders broke out in the summer of 1395 in the district. The governor of the fortress Bozhenishki Urvich sebastos Ognyan refused to help the rebels but did not collaborate with the Ottomans either. That is why Bozhenishki Urvich fortress was besieged and taken by the Ottomans in the summer of 1395.

От незапомнени времена в последния неделен ден на месец август на просторната поляна в подножието на средновековната крепост „Боженишки Урвич” се провежда тържество, което през изминалия XX век прераства в събор. В миналото традиционни участници в това тържество, освен жителите на село Боженица, са и тези от околните села, но най-вече жителите на днешното село Скравена.

Историческите корени на това тържество трябва да се търсят в микса от факти, предания и легенди, които са достигнали до нас.

Откритият през 1919 г. в Урвишкото градище край с. Боженица, Ботевградско, скален надпис от епохата на падането на България под турско робство – едно от малкото писмени сведения за този исторически период, след допълването на изтрите и пропуснатите от „писача” букви, направеният превод от проф. Петър

Мутафчиев в края на 1919 г. и леко коригиран от проф. Иван Дуйчев през 1944 г., гласи:

„Аз Драгомир
писах
Аз севаст О-
гнян бях при цар
Шишман кефалия и много зло пати
х. В това вре-
ме турците воюваха.
Аз се държах за
вярата на цар Шишман.”

От калиграфска и филологична („...припроста българска реч без никаква книжовна дълбочина, простонароден словоред” според Б. Цонев) гледна точка това е един неиздържан надпис, но с огромно значение за историческата наука. Въпреки краткостта му, всяка негова дума съдържа богата научна информация.

От „визитката на възложителя” („Аз севаст Огнян бях при цар Шишман кефалия...”) е видно, че каменното писмо е с автор севаст Огнян, титулуван български болярин, който е бил по времето на царуването на цар Иван Шишман управител (кефалия) на административна област.

Коя е тази област?

Някои наши изследователи смятат, че тази средновековна административна област е Софийска (П. Петров), което е едно необосновано твърдение. Ако проследим естествените геоморфологични граници, ако се запознаем със системата от отбранителните крепости („градища”) в Ботевградския регион, ако проучим турските данъчни (тимарски) регистри от XV век – „Турски извори за българската история”, твърде точно и ясно ще определим границите на областта, на която кефалия е севаст Огнян. За това ни дава основание и практиката на османците в общи линии да съхраняват завареното административно деление в завоюваните райони, като областите наследяват и българските си имена. В нашия случай, административната област от Втората българска държава почти съхранява границите си до Освобождението ни през 1878 г. като административен окръг с център гр. Етрополе до 1866 г., а след това – гр. Орхание (Ботевград). Тази област по времето на Втората българска държава и първите столетия на робството носи името **Киево**. В границите си област Киево включва изцяло териториите на сегашните общини Ботевград, Правец, Етрополе и Ябланица, частично тази община Тетевен, без землищата на селата Малка Желязна, Български извор, Галата, Градешница и Глогово, и землищата на село Беленци от Луковитска община и на село Хубавене, община Роман. Географски погледнато това са водосборите на р. Бебреж, р. Малки Искър, р. Черни Вит и р. Бели Вит, и горните течения на р. Вит

и р. Панега. По същество границите на областта са оформени от включените в нея имения на местните боляри, които навярно са десетина.

В миналото този регион е зает изключително от гори и е краищен за утвърдените съседни административни центрове София, Ловеч и Враца. Същевременно стратегическото му положение е изключително голямо, като се има в предвид, че през него преминават няколко основни пътни артерии: Видин – Враца – Етрополе – Септември – Пловдив – Константинопол; от Никопол, от Ескус (край с. Гиген), от Търново и от Ловеч за София и Ескус – Луковит – Етрополе – Септември – Пловдив – Константинопол. Освен това е известен рудодобивен и металургичен район, в който са добивани руди и метали от злато, сребро, мед, олово и др.

Исторически този регион се обособява като самостоятелна териториална административна единица още по времето на Одриската държава на траките (V в. пр. Хр.), защото е бил най-голямата територия на север от Стара планина, включена в пределите на царството им.

За името и местоположението на централното селище, унищожено по време на османското нашествие липсват документи и археологически находки. Предполагането, че то се намира някъде между Ябланица и Тетевен, се базира на легендата за създаването на Гложенския манастир „Св. Георги“ от киевския княз Георгий Глож през XIII век, чиято достоверност е атакувана особено силно и аргументирано от архимандрит доц. д-р Павел Стефанов („Гложенският манастир – митове и истини“).

Съществува теза за произхода на името на областта, без то да е свързано с наименованието на централното ѝ селище. Почти до средата на XX век, местното население нарича Ботевградската котловина Жлеб или Коритище. Ако разгледаме гръцката дума „кивор“, която означава голяма чаша, корито, може да се допусне, че в течението на времето в местния изговор тя е претърпяла фонетична промяна: кивор → киво → киево, без да променя значението си, достигнало до нас – „корито“. Вероятно именно старото наименование на Ботевградската котловина дава името на цялата административна област от Втората българска държава.

Изследвайки обаче латинския произход на думата „киево“, която от нарицателното съществително със значение „склон на планински гребен“ прераства в съществителното собствено име „Киево“ („Chiévo“), с което е наименовано селището, разположено на планинския склон (Джовани Рапели, 1996 г.), може да се изгради теза за едноименното наименоване на централното селище и на област Киево по време на римската епоха (I–IV в.).

Анализът на наличните археологически находки от региона ни насочва към древното селище, намиращо се край сегашното село Скравена, върху склона на планинската верига на Предбалкана, ограждаща от север Ботевградската котловина:

1. Местоположението му. Селището е разположено на южен, припечен и отцедлив склон на предбалканска планинска верига. Годната за земеделие площ е сравнително голяма. Рядко има мъгла. Има достатъчно наличие на непресъхващи

водоизточници. Има стратегическо значение – през него минава павираният римски път от Видин за Константинопол (Друма), а в съседство е пътното отклонение за София през Араба конак. Пътища го свързват с Боженица и Урвич. От самото село добре се виждат повече от крепостите в котловината, а от крепостта над него („Креща“) – всичките, без Арабаконашките, което ѝ определя централна роля.

2. Селището е централно за неуточнен район още по времето на Одриското царство. За това свидетелстват археологическите находки при разкопките на три от тракийските могили (Д. Агре), разположени на територията му. Откритото тракийско погребение с конско жертвоприношение и изящна юзда, свидетелства за високия обществен ранг на покойника и е белег за неговата хероизация.

3. Проведените любителски разкопки през 1938 г. на предполагаем манастир разкриват основите на римска вила, а при изкопни работи през 1958 г. за водопровод работниците се натъкват на основите на още три големи римски сгради, като една от тях е определена като питейнопродавница. Доц. д-р Павел Стефанов предполага, че селището е римска пътна станция („стабул“), което безспорно го издига в ранг спрямо останалите селища.

4. Начинът на съграждане на голяма част от сградите, случайни находки – те са масивни от камък и тухли, споени с хоросан, а покривите са керемидени. Този факт рязко разграничава селището от съществуващите в района, които са колибарски.

5. Струпването на много религиозни обекти – черкви и манастири;

6. Откриването на богати за региона погребения.

Тези факти дават основание за достоверност на предположението, че селището край с. Скравена е носило името Киево, което е получило през римската епоха (I–IV в.).

Централното значение на селището се запазва и по време на Втората българска държава, което се подкрепя от наличието на местност, наименувана „Търновец“. Преданието гласи, че там е живял човекът от Търново, т.е. управителят. А щом е от Търново, той е управител (кефалия) на областта, не само на селището.

Тази теза е силно вероятна и се подкрепя от голямото географско значение на Ботевградската котловина през всичките исторически епохи като стратегическо пътно средище. Не случайно за управител на областта (кефалия) през втората половина на XIV в. е назначен болярин, живеещ в Ботевградското коритище и владеещ голяма част от територията му, включена във феодалното (болярското) му имение. Тази теза, потвърдена от наличието на историческия документ „Боженски надпис“, изключва възможността централното селище на областта да се намира на друго място, освен в близост до каменното писмо, което ни е оставил кефалията севаст Огнян, т.е. в Ботевградската котловина. И това централно селище е древното селище край с. Скравена, навярно носило името Киево. В потвърждение на това твърдение е и първото споменаване в османските документи на днешното село

Скравена през 1576 г. под името Искиаравина (Ис-киа-равина), което може да се прочете: ис – от; киа – киева; равина – равнина, т.е. че жителите на новото селище са „от Киева, слезнали на равнo място”.

Във връзка с изнесеното по-горе е и преданието за края на това селище, широко разпространено в днешното село Скравена, а то гласи:

Като дошли турците по нашите земи дошла и турска войска да стои в селището, т.е. гарнизон. Нашите предци били длъжни да ги хранят и обличат. Отначало всичко било поносимо, но след време турците започнали да грабят по къщите и изнасилват местни жени и девойки. Чашата преляла, когато отвлекли дъщерята на местния старейшина, която пък се била zalюбила с местен български юначен младеж. Още през следващата нощ след кражбата на девойката сформирана чета от местни младежи избила турците. Старите, като разбрали какво е станало, потърсили помощ от войводата на крепостта (севаст Огнян), но тъй като им била отказана, събрали багажа и тръгнали да бягат – едните по гората, а други надалеко. След това турците нападнали селото, избили онези негови жители, които намерили в него и го разрушили. Това било наказанието за разбунтували се селища. Това се случило през лятото.

От преданието могат да се направят следните изводи:

1. Селището е голямо и важно за района, след като в него е базиран османски гарнизон. Знае се, че след като султан Баязид I завладява Никопол на 3 юни 1395 г. и пленява цар Иван Шишман, ликвидира всички васални единици в царството му и установява властта си посредством назначаването на османски областни управители (сюбашии) и разполагането на гарнизони в основните населени места.

2. Българската девойка е отвлечена не от обикновен турски войник, който не би посмял да извърши това деяние, а от турчин с по-висок ранг. Навярно това е самият сюбашия (управител), който след това е убит от българските младежи, в потвърждение на което е размерът и жестокостта на турската наказателна акция.

3. Преданието безспорно свързва гибелта на селището край Скравена с лятото на 1395 г. В потвърждение на това е и фактът, че голяма група от населението му се отправя към земите на все още съществуващото Видинско българско царство с цар Иван Срацимир (към гр. Грамада, Видинско или към с. Киево, нахия Кривина, край днешното село Брагевац, Краински срез, Източна Сърбия, край р. Тимок – все още неуточнен факт).

Логически събитията, съгласно преданието, могат да се свържат и с края на крепостта „Боженишки Урвич”. Отказал помощ на населението на селището край Скравена (може би за обща отбрана или въстание), „войводата” Огнян, който вече не е кефалия (управител), е наясно с последиците от бунта и навярно в дните на тягостното очакване на реакцията от турска страна е разпоредил издълбаването на историческия „Боженишки надпис”. Че севаст Огнян не е смятал да „скланя” глава пред турците, освен от каменната му „изповед” личи и от последните му действия – той мобилизира мъжете и повечето от жените от селата Одрец (предание

от днешното с. Трудовец) и Своде (също отразено в предание), както и жителите на предшестващото сегашното село Боженица и неговите махали, и махала Чекотин. Към края на м. август 1395 г., след като древното село край Скравена било „сравнено със земята“, а наличните му жители избити (около 20 август 1395 г.), наказателният турски военен отряд обкръжава крепостта „Боженишки Урвич“. Той навярно е бил сравнително многоброен, защото турците са се опасявали от организирана защита не само от жителите на древното селище край Скравена, а и от другите села от района. Те решават да накажат болярина севаст Огнян за това, че е допуснал бунт в селище от своето имение. След няколкодневна обсада и боеве крепостта „Боженишки Урвич“ (личната му резиденция) е превзета от турците (легенда гласи, че това е станало през лятото и защитниците на крепостта били измъчвани от жажда). Тя по всяка вероятност се е предала, а защитниците ѝ били пленени и по-късно голяма част от тях били избити, за което говорят сравнително малкото на брой открити при проведените археологически разкопки скелети на нейни защитници край вътрешните ѝ стени. Една от легендите за крепостта разказва, че защитниците ѝ са успели да се спасят през таен тунел. Легендите обаче не казват нищо за съдбата на севаст Огнян. След урвишките събития освен древното село край Скравена престават да съществуват и селата Одрец (Трудовец), Боженица и Чекотина. Останалите живи хора от съседните махали съграждат върху руините на крепостната църква малка гробищна такава (параκληс) и поставят началото на възпоменателно тържество (помен), провеждано в последния неделен ден на месец август в памет на загиналите защитници – деня, в който през 1395 г. е превзета от турците крепостта „Боженишки Урвич“.

Драги читателю, предложих ти по-горе една сравнително достоверна и логически издържана интерпретация на известните ми факти, предания и легенди за тяхното тълкуване и историческия ход на някои събития от древната история на Ботевградско. Повече информация и ползваните източници ще намериш в книгата ми „Из древната история на Ботевградско“.

ЛИТЕРАТУРА

- Андреев, Й. Курс лекции по история на Второто българско царство. В. Търново, 1994.
Гюзелев, В. Надписът от крепостта. – В: Сб. Боженишки Урвич. С., 1979.
Мутафчиев, П. Избрани произведения, т. I. С., 1973.
Павлов, Пл., Ив. Тютюнджиев. Българите и османското завоевание (краят на XIII – средата на XV в.). В. Търново, 1995.
Стаменов, Ив. Из древната история на Ботевградско. С., 2009.
Стефанов, архимандрит Павел. Гложенският манастир – митове и истини. – В: Двери БГ: <http://www.dveri.bg/content/view/5697/125/>